

Z DOPISŮ JAZYKOVÉ PORADNĚ

Dotaz:

Měla bych na vás velkou prosbu. Zabýváme se nyní dílem Františka Kupky a budeme vydávat rozsáhlou monografii. Fr. Kupka často používal slovo paneidoskopicky, bohužel se mi doposud v žádném slovníku ani nikde jinde nepodařilo zjistit význam tohoto slova. Nevíme ani, jestli jde o nějaký novotvar či archaismus, či slovo, které si Fr. Kupka sám vymyslel. Nevím ani, na koho se obrátit. Nemohli byste mně poradit, kde význam slova vypátrat či neznáte sami význam slova? Mockerát vám děkuji předem za jakoukoli pomoc.

Odpověď:

V pramenech, které máme k dispozici v jazykové poradně, uvedený termín sice nenacházíme, ale jeho přibližný význam můžeme poměrně snadno odvodit z významu jeho jednotlivých slovtvorných komponentů. Jde o složené slovo řeckého původu.

pan-

všechn, celý, vše-, celo-; srov. např. pangeneze, pangermanismus, panslavismus, pansofie, pandemie a další (v Novém akademickém slovníku cizích slov, Academia 2005, bychom našli několik desítek podstatných a přídavných jmen s první složkou pan-);

eidos

vid, tvar, podoba, tvářnost, krása; pojem, (nehmotná) podstata, idea; v Platonově filozofii idea; svět idejí je pro Platona „světem absolutně existujících nehmotných tvarů, tj. druhů věcí, světem obecného, jež je nezávislé na smyslově vnímatelných jednotlivinách, světem podstat, tj. neměnných jsoucen“ (viz Encyklopedie antiky, Academia 1973); u Aristotela tvar jako protiklad k látce. S termínem eidetismus se setkáme hned v několika oborech: ve filozofii se tak nazývá filozofické učení zkoumající tzv. čisté formy, ideje, podstaty věcí, které chápe jako oddělitelné od věcí, jejichž podstatami jsou (viz podrobněji v Husserlově fenomenologii);

v psychologii znamená schopnost vybavovat si tzv. subjektivní názorové obrazy, prožívat určité představy, objekty či situace tak živě, jako by byly reálné (zejm. v předškolním věku), jinak řečeno schopnost názorně si vybavit předmět; v psychologii se v této souvislosti píše o eidetické představě; člověk schopný názorného představování optického, majícího ráz prožitku, je eidetik;

od stejného slovního základu jsou dále odvozeny výrazy eidetika, eidografický, eidologie, eidonomie;

-skop, -skopický, -skopicky

obecně řečeno, znamená určený k pozorování, srov. kaleidoskop(ický), teleskop(ický), gyroskop(ický), laryngoskop(ický); eidoskop(ický), resp. kaleidoskopicky, teleskopicky, gyroskopicky, laryngoskopicky, eidoskopicky.

Pro další upřesnění toho, v jakém významu mistr čisté abstrakce František Kupka užíval tohoto velmi abstraktního výrazu, by pak měly pomoci větné kontexty, popřípadě i širší textová souvislost v připravované publikaci, popř. ve speciální literatuře filozofické nebo v literatuře o výtvarném umění.